

SUOJELUSKUNTAJÄRJESTÖN LAKKAUTTAMINEN JA SEN OMAISUUDEN KOHTALO 1944–1958

Suojeluskuntajärjestön lakkauttaminen ei tullut yllätyksenä. Järjestön komentaja, kenraaliluutnantti Lauri Malmberg oli jo keväällä 1944 pohtinut vaihtoehtoja sen varalta. Toiminnan jatkamisen lisäksi häntä askarrutti järjestön omaisuuden kohtalo. ”Äärimmäisessä tapauksessa voisi ajatella siirtää omaisuus ja varat Suomen Punaiselle Ristille, johon vihollisen on vaikea päästä käsiksi.”

Suojeluskuntajärjestö oli tarkoitettu pysyväksi laitokseksi. Siksi sitä koskevaan säännöstöön ei sisällynyt määräystä, miten sen omaisuus käytetään, jos suojeluskuntien toiminta päättyy. Perustamisasetuksessa oli pykälä: ”Suojeluskunnat ovat oikeutetut hankkimaan ja omistamaan kiinteätä ja irtainta omaisuutta sekä vastaanottamaan testamentteja ja lahjoituksia.” Oli helppo vetää johtopäätös, että jos suojeluskunnilla oli oikeus hankkia omaisuutta, niillä täytyi myös olla oikeus luopua siitä. Tämä yksityisomaisuus, joka oli luotu oman varainhankinnan avulla, jakaantui kolmelle tasolle. Yliesikunnan ja 38 suojeluskuntapiirin lisäksi järjestöön kuului 714 paikallista suojeluskuntaa, joilla oli oikeus muodostaa omaa yksityisomaisuutta. Osalla suojeluskunnista ei ollut juuri lainkaan omaa varallisuutta. Tämän omaisuuden kirjanpitoarvo oli 1.10.1944 noin 460 mmk: kiinteistöjä noin 277 mmk, rahaa noin 100 mmk, arvopapereita noin 66 mmk ja irtainta omaisuutta noin 18 mmk.

Välirauha solmittiin 19.9.1944. Yliesikunta kutsui 25.9. suojeluskuntajärjestön ylimääräisen edustajakokouksen koolle 29.9. Tuusulaan päällystökoululle. Kaikki 38 suojeluskuntapiiriä lähettivät edustajansa paikalle. Esityslistaa ei ollut. Lauri Malmbergin esitettyä tilannekatsauksen hänelle myönnettiin valtuudet lahjoittaa, myydä tai muulla tavalla siirtää ja luovuttamaan yliesikunnan hallussa ollutta omaisuutta.

Suojeluskuntajärjestö ja Suomen Punainen Risti r.y. solmivat heti seuraavana päivänä, 30.9.1944 sopimuksen suojeluskuntajärjestön lakkauttamisen varalta. Mikäli järjestö joutuisi lakkautettavaksi, se luovuttaisi Suomen Punainen Risti r.y:lle kaiken suojeluskuntain yliesikunnan hoidossa olevan omaisuuden käytettäväksi Suomen kansan terveyden ja ruumiillisen kulttuurin edistämiseksi.

Tieto yliesikunnan omaisuuden mahdollisesta kohtalosta levisi kokouksen osanottajien välityksellä kaikkiin suojeluskuntapiireihin, joille jäi aikaa pohtia omia ratkaisujaan. Ensimmäinen omaisuuden luovutus oli tapahtunut jo 24.9.1944, eli viisi päivää ennen Tuusulan kokousta. Kaksi seuraavaa luovutusta tehtiin syyskuun viimeisenä päivänä. Niihin suojeluskuntajärjestön ylimääräisen edustajakokouksen päätökset tuskin ennättivät vaikuttaa, mutta heti lokakuun

ensimmäisenä tehtiin kolme luovutusta. Sen jälkeen lahjoituksia tehtiin ohuena virtana, jonka vahvuus kasvoi viiteen luovutukseen 29. - 30.10.1944. Silloin 38 suojeluskuntaa oli luovuttanut omaisuutensa. Eivät ainoastaan yksittäiset suojeluskunnat tehneet omaisuudensiirtoon liittyviä päätöksiä, vaan suojeluskuntapiiritkin olivat liikkeellä. Porin piiri päätti jo 6.10.1944 lahjoittaa omaisuutensa mikäli suojeluskunnat lakkautettaisiin Punaiselle Ristille. Suojeluskuntia lähellä olleet tukisäätiötkin alkoivat reagoida tilanteeseen. Esimerkiksi Hämeenlinnassa kannatusyhdistys päätti jo 25.9.1944 lahjoittaa varansa maataloustuottajille. Varhaisten omaisuudensiirtojen määrä oli vain murto-osa suojeluskuntien kokonaismäärästä, mutta se osoittaa, että kentällä uskottiin suojeluskuntajärjestön tarinan olevan lopussa.

Lakkauttaminen tuli polttavan ajankohtaiseksi 29.10. presidentti Mannerheimin päädyttyä tulokseen, että oli viisainta lakkauttaa suojeluskuntajärjestö itse ennen kuin Neuvostoliitto vaatisi sitä. Lauri Malmberg sai siitä tiedon kello 18, ja puoli tuntia myöhemmin piirien edustajat kutsuttiin ylimääräiseen neuvottelukokoukseen Helsinkiin yliesikuntaan seuraavaksi illaksi. Kaikkien piirien edustajat eivät ennättäneet yliesikunnassa pidettyyn kokoukseen, mutta sillä ei ollut merkitystä. Aika oli jo loppunut kesken, kun Neuvostoliiton vaatimus suojeluskuntien lakkauttamisesta saatettiin hallituksen ulkoasianvaliokunnan tietoon 30.10. klo 14. Järjestö oli lakkautettava viimeistään 7.11.1944. Viimeisen edustajakokouksen anniksi osanottajille jäi suojeluskuntaomaisuuden tulevaisuudesta käyty keskustelu ja jäähyväisillalliset Klaus Kurjessa.

Puolustusministeriössä nopeasti laadittu hallituksen esitys annettiin tiistaina lokakuun viimeisenä eduskunnalle, joka otti asian heti työn alle. Ensimmäinen käsittely kesti kaksi minuuttia. Toinen käsittely oli vajaan tunnin kuluttua. Se sujui yhtä nopeasti kuin ensimmäinenkin. Eduskunnan seuraava istuntopäivä oli vakiintuneen käytännön mukaan perjantaina marraskuun 3. päivänä. Lakkautuslaki hyväksyttiin silloin vain kahden puheenvuoron saattamana. Se painettiin ja astui voimaan lauantaina marraskuun 4. päivänä 1944. Laki sisälsi vain yhden pykälän. Siinä määrättiin suojeluskuntien lakkauttamisesta, eräistä virkoihin liittyvistä järjestelyistä ynnä säädettiin, että järjestön omaisuuden tulevasta käytöstä määrätään hallinnollisin toimin.

Puolustusministeriö määräsi maanantaina 6.11. toiminnan lopetettavaksi seuraavana päivänä, 7.11. Malmberg antoi samana maanantaina viimeisen

päiväkäskynsä, jonka hän luki radiossa. Enää ei ollut järjestöä, joka olisi voinut hoitaa päiväkäskyn jakelun.

Suojeluskunnat pystyivät hyvin seuraamaan tilanteen kehittymistä ja valmistautumaan mahdolliseen järjestön lakkauttamiseen. Aikaa oli riittävästi, ja neuvoja ja ohjausta oli saatavilla. Omaisuuden luovuttamiseen tarvittaisiin suojeluskunnan ylimääräinen kokous, joka valtuuttaisi paikallisesikunnan luovuttamaan omaisuuden toiselle, tai tekisi itse suoraan päätöksen luovuttamisesta. Kokoukset pidettiin hallinto-ohjesäännön mahdollistamassa nopeutetussa järjestyksessä.

Lakiesityksen antamispäivänä lahjoittajien määrä kasvoi 18:lla, seuraavina päivinä 31:llä ja 81:llä. Huippu saavutettiin 3.11., jolloin 152 suojeluskuntaa teki luovutuksia. Lain voimaantulopäivään mennessä lahjoittajien määrä nousi 320:een. Seuranneiden kolmen viimeisen päivän aikana määrä kasvoi 307:llä ja toiminnan päättymispäivänä vielä neljällä. Marraskuun 7. päivän iltaan mennessä lahjoittajien määrä oli noussut 631:een. Matti Myöhäsiä, jotka tekivät lahjoituksensa kiistatta myöhässä, oli vain yhdeksän. Lähes 85 prosenttia suojeluskunnista siirsi omistuksensa, tai ainakin sen valtaosan toisiin käsiin.

Perustamisasetuksessa vuodelta 1919 suojeluskunnille oli annettu neljä tehtävää, joista vain yksi: voimistelu, urheilu ja kansakunnan kasvattaminen jäi sallituksi. Sitä piti tulkita väljästi ja ohjata luovutuksia suojeluskuntien toimintaan mahdollisimman läheisesti liittyvien tarkoitusten edistämiseen. Nämä laajennukset löytyivät lähinnä sosiaaliselta sektorilta.

Suomen Punainen Risti paikallisyhdistyksineen oli suurin luovutusten saaja. Toiseksi suurin saajien ryhmä koostui manttaalikunnista sekä maa- ja metsätalouteen liittyvistä yhdistyksistä ja seuroista. Kolmanneksi tuli kaupunkien, kauppaloitten ja maalaiskuntien muodostama ryhmä. Näiden jälkeen tulivat yleishyödylliset säätiöt, myös perustettavat sellaiset, erilaiset kotiseutuyhdistykset, sosiaali- ja invalidijärjestöt sekä seurakunnat, joille lahjoitettiin varoja sankarihautojen ylläpitoa ja muistomerkkien hankkimista varten. Lukumääräisesti suurin rahaa saanut ryhmä oli yksityishenkilöt. Suojeluskunnat maksoivat palkkoja, palkkioita ja korvauksia vanhoille työntekijöilleen ynnä antoivat esineistöä jäähyväislahjoiksi. Sotalesket ja -orvat sekä invalidit saivat avustuksia. Yleensä yksityishenkilöiden saamat summat eivät olleet suuria.

Omaisuutta ei muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta siirretty sen syntymäalueen ulkopuolelle. Yksi luovuttamisen muoto oli omaisuuden myyminen. Sitä tapahtui vain muutamassa piirissä. Kaupasta mahdollisesti saadut rahat

lahjoitettiin edelleen. Tosin tässä vähäisessä joukossa oli myös yksi poikkeuksellisen suuri kauppa, jonka kohteena oli Helsingin suojeluskuntatalo.

Lahjoitusten tekemättä jättämiselle oli sillekin syynsä. Alueluovutukset ja Lapin sota olivat tehneet monista suojeluskunnista varattomia. Sellaisia suojeluskuntia löytyi toki muualtakin. Vain noin 5 % suojeluskuntien omaisuuden arvosta jäi lahjoittamatta, joukossa myös kiinteistöjä. Teknisenä suorituksena tämä suojeluskuntajärjestön viimeinen operaatio onnistui hyvin. Toinen asia on, että kiireessä tapahtui melkoinen määrä haksahduksia, joita jouduttiin myöhemmin oikaisemaan.

Laki suojeluskuntajärjestöstä annetun lain kumoamisesta koski nimensä mukaisesti vain suojeluskuntia. Sen ulkopuolelle jäi koko joukko suojeluskuntia tukevia yhdistyksiä, kuten suojeluskuntien urheiluseuroja, kannatusyhdistyksiä, klubeja ja kerhoja sekä Lotta Svärd -paikallisosastoja, jotka olivat samalla suojeluskuntien tukiyhdistyksiä. Suojeluskuntien lakkauttamisen olisi pitänyt olla kaikille niille selvä signaali: nekin tulitisiin lakkauttamaan, mutta niillä olisi vielä aikaa järjestää omaisuutensa siirtäminen uusiin käsiin. Lotta Svärd -rekisteriyhdistys paikallisosastoinen lakkautettiin 23.11.1944. Seuraavana päivänä oli 146:n suojeluskuntatoimintaa tukeneen yhdistyksen vuoro. Parikymmentä luettelosta unohtunutta yhdistystä lakkautettiin vielä tammikuussa 1945. Sisäasiainministeriö asetti Lotta Svärd - järjestön ja suojeluskuntien yhteydessä toimineitten lakkautettujen yhdistysten omistuksia selvittämään yhteiset selvitysmiehet.

Puolustusministeriö asetti heti 3.11.1944 toimikunnan kenraalimajuri E. N. Mäkisen johdolla pohtimaan suojeluskuntaomaisuuden käytön järjestämiseksi tarvittavia toimenpiteitä. Sen piti luoda itselleen mahdollisimman tarkka kuva omaisuuksista ja niiden luovutuksista. Ilman sitä oli mahdotonta päästä eteenpäin. Visaisin ongelma liittyi suojeluskuntajärjestön olemukseen ja sen luonteen määrittelyyn. Oliko järjestö lintu vai kala, vai peräti lentokala? Ja edelleen, mikä oli suojeluskuntajärjestön ja sen osien omaisuuden oikeudellinen luonne? Saadakseen vastauksen tähän ongelmaan toimikunta kääntyi Helsingin yliopiston hallinto-oikeuden professorin Veli Merikosken puoleen.

Merikoski totesi, ettei suojeluskuntajärjestön luonnetta ja asemaa valtiokoneistossa ollut aikaisemmin selvitetty oikeudellisesti. Suojeluskuntia johtivat viranomaisen asemassa olevat miehet. Järjestöllä oli julkisen hallinnon tehtäviä

samalla, kun se oli vapaaehtoisten jäsenten yhteenliittymä. Merikosken mukaan suojeluskuntien yksityisomaisuus oli tarkoituksomaisuutta, tiettyä tarkoitusta varten kerättyä. Siitä seurasi, ettei suojeluskunnilla ollut oikeutta määrätä sen käyttämisestä mihin tarkoitukseen hyvänsä.

Mäkisen toimikunta esitti lakia luovutusten peruuttamisesta. Toisin sanoen kaikki vähänkään suuremmat luovutukset tuli peruuttaa. Sen jälkeen luovutuksen saaja saisi hakea luovutuksen hyväksymistä. Sen avulla hankalat tapaukset saataisiin hoidetuiksi ilman oikeudenkäyntejä. Toimikunta oli valmis pitämään voimassa luovutukset, jotka täyttivät sen asettamat ehdot ja joita puolustusvoimat ei tarvinnut omaan käyttöönsä. Lakiesitys ei ilmeisesti kattanut kaikkia luovutuksia, sillä toimikunta teki pääasiassa pienempiä lahjoituksia koskevan poikkeuksen todetessaan sellaisten menneen ”tarkoituksiin, joita voidaan pitää hyväksyttävänä tai muuten humanitäärisistä syistä puollettavana”.

Myös valvontakomissiolla pisti lusikkansa keittoon. Sen edustaja kenraalimajuri Sergei Tokarev moitti 22.11.1944 suojeluskuntien luovutuksia, joita hän piti mielivaltaisina. Tokarevin mielestä valtion olisi pitänyt takavarikoida tuo omaisuus. Puolustusministeri Rudolf Walden lähetti heti seuraavana päivänä kirjeen valvontakomissiolle. Hän totesi, että lakkautuslain mukaan suojeluskuntien omaisuudesta päätetään ”hallintotoimin, s. o. asetuksella tai hallituksen päätöksellä”. Ainakin 3.11.1944 jälkeen tehdyt luovutukset ovat pätemättömiä, ja koska tämä omaisuus on ”ilman muuta katsottava olevan valtiovallan määrättävissä”, ei Waldenin mielestä erityistä takavarikkoa tarvittu. Valvontakomission näpätys oli muistutus viranomaisille, että kysymyksessä ei ollut ainoastaan juridinen ja hallinnollinen, vaan myös vahvasti poliittinen asia.

Lakkautetun suojeluskuntajärjestön omaisuuden tulevan käytön selvittely oli käynnistynyt nopeasti. Mäkisen työryhmä sai osuutensa valmiiksi vielä marraskuussa 1944, mutta siihen tulenpalava kiire sitten loppuikin. Aika alkoi tehdä työtä suojeluskuntien lahjoitusten säilymisen puolesta. Paasikiven III hallitusta muodostettaessa aikaa oli kulunut jo puolisen vuotta luovutusten tekemisestä. Sinä aikana moni lahjoituksen saaja oli kerinnyt vahvistaa otettaan lahjoituksesta esimerkiksi hankkimalla lainhuudon, tai käyttää saamansa varallisuuden tahi siirtää sitä edelleen. Vuoden 1945 loppuun mennessä lainhuuto oli myönnetty 216 tapauksessa, evätty 27 tapauksessa, vireillä oli vielä 68 hakemusta ja 129 kiinteistön kohdalla lainhuudon hankkimista ei edes ollut pantu vireille.

Myös oikeudenkäynnin kautta saatiin vahva tulkinta suojeluskuntien oikeudesta luovuttaa omaisuuttaan sekä siitä, mihin mennessä sen oli ollut

tapahduttava. Helsingin raastuvanoikeus oli 18.12.1944 hylännyt Suomen Punaisen Ristin hakemuksen saada lainhuuto kahteen yliesikunnan lahjoittamaan kiinteistöön. Punainen Risti valitti päätöksestä Turun hovioikeuteen, joka jätti äänestettyään raastuvanoikeuden päätöksen voimaan. Seuraavaksi Suomen Punainen Risti haki muutosta hovioikeuden päätökseen. Korkein oikeus kumosi 30.11.1945 alempien oikeusasteiden päätökset ja palautti asian Helsingin raastuvanoikeudelle uutta käsittelyä varten. Raastuvanoikeus myönsi lainhuudon tammikuussa 1946.

Korkeimman oikeuden ratkaisu oli merkittävä. Se hyväksyi 6.11.1944 päivätyin lahjakirjan sekä sen myötä myös puolustusministeriön asettaman toiminnan lakkaamisen päivämäärän 7.11.1944. Päätöksellään korkein oikeus vahvisti myös suojeluskuntien oikeuden lahjoittaa omaisuuttaan.

Suojeluskuntien lakkauttaminen oli tapahtunut nopeasti, mutta vielä piti varmistua, että se oli tapahtunut täydellisesti. Puolustusministeri Rudolf Walden uskoi tehtävän eversti T. I. Aminoffille (1881–1946), joka oli valmistunut upseeriksi viimeiseltä kadettikurssilta Haminassa vuonna 1902. Hänellä oli venäjänkielen taito ja kokemusta asioimisesta venäläisten kanssa. Ensimmäinen tehtävä oli luoda organisaatio seuraamaan ja ohjaamaan suojeluskunnan viimeistenkin toimien lakkaamista. Se rakennettiin sotilasläänien ja -piirien varaan. Kotijoukkojen esikunta antoi 14.11.1944 sotilasläänien komentajille käskyn, että jokaiseen sotilasläänin ja -piiriin on perustettava selvittelyelin. Kuhunkin lakkautettuun suojeluskuntaan asetettiin oma selvitysmies, tavallisesti entinen paikallispäällikkö. Organisaatio oli kevyt ja edullinen.

Aminoff joutui paneutumaan alustavasti myös suojeluskuntaomaisuuden kohtaloon. Hän käynnisti suojeluskuntien omaisuuden selvittämisen. Suojeluskuntien omaisuus ilmoitettiin sekä 1.10.1944 kirjanpitoarvon mukaan että hajottamispäivänä. Kaikista omaisuuden luovutuksista ei ollut käytettävissä asiakirjoja. Tammikuun puoliväliin 1945 oli tarkastettu 316 suojeluskunnan tilitykset, joissa 91:ssä oli havaittu puutteellisuuksia. Omaisuutta oli annettu myös tarkoituksiin, jotka eivät Aminoffin mielestä olleet hyväksyttäviä. Hän arvioi tarkoituspäälänsä epäilyttävien lahjoitusten määräksi 10–20 %.

Suojeluskunnilta jääneen luovuttamattoman omaisuuden, toisin sanoen valtiolle jääneen osuuden, selvitysmiehet ottivat hoitoonsa. He tallettivat rahavarat pankkiin ja valvoivat muun omaisuuden käyttöä, jotta se tuottaisi omistajalleen. Siihen liittyi myös omaisuuden ylläpito. Aminoff pyysi tammikuun viimeisenä 1945 toimikuntansa lakkauttamista. Hänen tärkein tehtävänsä oli ollut saada liittoutuneiden

valvontakomissio vakuuttuneeksi siitä, että suojeluskuntien toiminta oli täydellisesti lakannut. Venäläisiä kiinnosti erityisesti suojeluskuntalippujen kohtalo. Ne piti koota Sotamuseoon, ja sitä myös valvottiin. Venäläisten ajatus oli selkeä: kulttiesineitä, kuten lippuja ei saanut jäädä paikkoihin, joissa niistä voisi tulla palvonnan kohteita. Valvontakomissio ei puuttunut suojeluskuntien yksityisomaisuuden käytännön selvittelytyöhön. Se halusi vain, että asia hoidetaan ripeästi. Valvontakomissiolle laadittiin marraskuussa 1945 liki 300-sivuinen luettelo yliesikunnan, suojeluskuntapiirien ja suojeluskuntien yksityisomaisuudesta ja varustettiin se välttämättömillä lukuohjeilla. Kiireen pitämisen vaatimus näyttää täyttyneen, kun hallitus antoi 1.11.1945 lakiesityksen suojeluskuntaomaisuuden tulevasta käytöstä. Talvella 1947 komissio pyysi vielä ennen toimintansa päättymistä ulkoasiainministeriön välityksellä tiedon työn edistymisestä ja kiirehti sen loppuun saattamista.

Kapula siirtyi talvella 1945 hallitussihteeriksi, varatuomari Esko Katajarinteelle. Katajarinteen johtama elin oli pieni. Se kantoi toimikunnan nimeä, mikä on hieman harhaanjohtavaa, sillä kaikesta vastasi yksi mies, Esko Katajarinne, jolla oli aputyövoimaa. Sen useissa yhteyksissä käyttämä selvityspesän nimi kuvaa paremmin yksikön luonnetta. Se toimi puolustusministeriössä toimistona, mutta sillä oli oma talous. Sen kulut maksettiin suojeluskunnilta perityistä varoista.

Selvittelytoimikunta määräsi heti keväällä 1945 suojeluskuntien vuoden 1944 tilit tarkastettaviksi. Palkatut ammattitilintarkastajat kävivät yhdessä sotilaspiirien selvitysmiesten kanssa läpi satoja tilejä samalla tarkastaen, että omaisuuden siirrot perustuivat suojeluskuntien pöytäkirjoihin. Tilintarkastukset tuottivat pesäselvittäjille palkkiokustannusten lisäksi paljon tietoa, jonka avulla se pystyi peruuttamaan pöytäkirjaan perustumattomia luovutuksia ja perimään takaisin virheellisistä tilivienneistä aiheutuvia summia.

Sotilasläänien ja -piirien varaan rakennettu kenttäorganisaatio ei käytännössä osoittautunut riittäväksi. Selvittelyelin kääntyi vielä maaliskuussa 1946 poliisipäälliköiden ja nimismiesten puolen. Se pyysi näitä vastaamaan ”kohtuulliseksi katsomaanne palkkiota vastaan” kahdeksaan Katajarinteen esittämään kysymykseen. Selvittelytoimikunta keräsi poliisiviranomaisilta vertailumateriaalia, joka varmistaisi, että sillä oli tarkka kuva suojeluskuntien omaisuudesta lakkauttamishetkellä ja siitä, ettei mitään olennaista ollut jäänyt pois, ”piiloon”.

Kysymys luovutusten hyväksyttävästä aikarajasta oli jäänyt auki. Selvittelytoimikunta noudatti omassa työssään lievintä mahdollista linjaa. Se oli hyväksynyt vielä 7.11.1944 tehdyt omaisuuden siirrot. Menettelyään se oli perustellut

sillä, että alioikeudet olivat myöntäneet lainhuutoja 7.11. tapahtuneille saannoille. Myös korkein oikeus oli tehnyt yhden vastaavan päätöksen. Moni suojeluskunta, joka oli tehnyt lahjoituspäätöksensä viimeistään 7.11., ei kuitenkaan ollut luovuttanut lahjoittamaansa uudelle omistajalle tämän määräajan puitteissa. Katajarinne ei kiinnittänyt huomiota myöhästyneisiin luovutusten loppuunsaattamisiin. Mikäli niitä ruvettaisiin peruuttamaan, siitä seuraisi myös sosiaalisia ongelmia. Moni henkilö, joka oli saanut avustusta tai palkkiota, oli heikossa taloudellisessa asemassa ja jo käyttänyt saamansa rahat. Jos he eivät pystyisi maksamaan hieman myöhässä saamaansa summaa valtiolle, rahat olisi perittävä niiden antajalta, siis viimeisen paikallisesikunnan jäseniltä. Jos tällainen lahjoitus sitten myöhemmin katsottaisiinkin päteväksi, valtion karhuamat rahat jouduttaisiin maksamaan takaisin. Selvittelytyön helpottamiseksi oli perusteltua olla puuttumatta sellaisiin viimeistään 7.11.1944 tehtyihin lahjoituksiin, jotka oli saatettu loppuun vasta tuon päivämäärän jälkeen.

Luovutusten uudelleen järjestelyyn ja peruuttamiseen liittyvät käytännölliset vaikeudet saivat hallituksen päättämään lain säätämisen kannalle. Suojeluskuntien yksityisomaisuuteen suhtauduttiin tarkoituksomaisuutena. Ensisijaiseksi saaja olisi puolustuslaitos. Sodan aiheuttamien kärsimysten lieventäminen kuului sekin näihin hyväksyttäviin tarkoituksiin. Kolmantena hyväksyttävänä kohteena esityksessä pidettiin liikuntakasvatuksen edistämistä sekä ”sivistyksellisten tarpeiden tyydyttämistä”. Kaikki luovutukset oli peruutettava, julistettava pätemättömiksi, mutta luovutuksen saajalle oli annettava tilaisuus saada luovutus hyväksytyksi. Omaisuuden selvittelyelin voisi esittää luovutusten hyväksymistä, milloin sitä oli annettu monina pieninä lahjoituksina yksityishenkilöille kuten sotainvalideille, -orvoille ja -leskille. Lakiehdotus oli Mäkisen työryhmän esityksen mukainen. Lakiehdotuksessa oli mainittu vain yksi aikaraja, syyskuun 19. päivä vuonna 1944. Valtioneuvosto olisi päätökset tekevä elin, ja tarvittaessa tarkempia määräyksiä ja ohjeita annettaisiin asetuksella.

Pääministeri J. K. Paasikiven allekirjoitti esityksen 1.11.1945. Se tuli eduskunnassa ensimmäiseen käsittelyyn viikon kuluttua. Porvarilliset puhujat tuomitsivat lakihankkeen. Vain kommunistit ja kansandemokraatit puolsivat esitystä, joka 13.11.1945 lähetettiin lausunnolle perustuslakivaliokuntaan. Perustuslakivaliokunta merkitsi sen heti seuraavana päivänä lausunnolle saapuneeksi. Sen jälkeen ehdotus sai jäädä pölyä keräämään. Kun hallituksen esitys vihdoinkin pääsi ensimmäiseen jatkokäsittelyyn 2.6.1948, valiokunta päätti porvarillisten jäsentensä yhdeksällä äänellä vasemmiston kahdeksaa vastaan, ”ettei asiaa enää käsitellä, koska

käsittelyä ei ajan puutteen vuoksi ehditä saada loppuun” ennen kesän eduskuntavaaleja.

K. A. Fagerholm muodosti heinäkuun lopulla sosiaalidemokraattisen vähemmistöhallituksen. Koska eduskunta ei halunnut peruutuslakia, valtioneuvosto asetti 7.10.1948 komitean, jonka puheenjohtajaksi kutsuttiin puolustusministeriön kansliapäällikkö, kenraaliluutnantti Oiva Olenius ja jäseniksi vuorineuvos Eino Liljeroos, pääesikunnan tiedotusosaston päällikkö, majuri Kalle Lehmus sekä varatuomari Esko Katajarinne ja Suomen Aseveljien Liiton entinen lainopillinen asiamies, varatuomari Aarne Kesänen. Komitean tehtävänä oli laatia ehdotus selvittelyelimellä olleen omaiseen käytöstä ja tutkia suojeluskuntien tekemien luovutusta hyväksyttävyyttä.

Komitean heti ensimmäinen kokous alkoi valtataistelulla. Katajarinne sai pian tarpeekseen häntä vastustavasta asevelisocialistien vetämästä ryhmästä ja erosi sekä komiteasta että puolustusministeriön palveluksesta. Todettakoon, että Olenius ja Liljeroos tunsivat täyttä luottamusta häntä kohtaan. Heidän mielestään ei ollut mitään jääviysongelmaa. Tässä yhteydessä komiteaa laajennettiin poliittisia näkökohtia huomioon ottaen. Kolme uuden jäsenen joukossa oli Kustaa Vilkuna, joka muodosti yhdessä asevelisocialistien Lehmuksen ja Kesäsen kanssa komitea työvaliokunnan, selvittelypesän. Komiteassa vallitsi pienoinen ristiriita. Asioiden valmistelusta vastannut työvaliokunta oli monesti valmis menemään pitemmälle kuin komitea, jonka puheenjohtaja joutui toimimaan jarrumiehenä.

Työssään komitea arvioi ensin, oliko luovutus tehty muodollisesti oikein. Mikäli luovutus oli tehty muodollisesti oikein, seuraavaksi tehtäväksi tuli luovutuksen vastaanottajan ja luovutuksen tarkoituksen arviointi. Komitea jatkoi Esko Katajarinteen aloittamalla linjalla omaisuussiirtojen hyväksyttävyyttä pohtiessaan. Mikäli tarkoitus ei ollut hyväksyttävissä, vaihtoehtoja oli kaksi: joko korjata virhe tai luovuttaa omaisuus selvittelypesään. Se edellytti usein sitkeiksi venyneitä neuvotteluja. Oli hyvin ymmärrettävää, että luovutuksen saaja halusi pitää kiinni saamastaan omaisuudesta. Komitealla oli sitä mieltä, ettei yhteinen suojeluskuntaomaisuus saanut muuttua vain harvojen varallisuutta merkittävästi kasvattavaksi yksityisomaisuudeksi.

Puolustuslaitos oli luovutusten vastaanottajana suosituimmuusasemassa. Sen tarpeet perustelivat luovutuksia. Se oli pian rauhanteon jälkeen ottanut käyttöönsä suojeluskuntien omistamaa materiaalia. Siirto puolustuslaitokselle ei kuitenkaan ollut täysin vastikkeetonta. Komitea peri siitä summan, joka korvasi luovutetusta kohteesta

selvityspesälle koituneet kustannukset. Niitä olivat aiheuttaneet esimerkiksi varastointi, kiinteistön lämmitys, huolto ja korjaukset.

Jos neuvottelut eivät johtaneet tulokseen, komitea joutui turvautumaan kovempiin otteisiin. Niitä oli uhkaus viedä erimielisyyttä aiheuttanut asia oikeuteen. Sen teho oli hyvä. Komitea tiesi mahdollisiin oikeudenkäynteihin liittyvät ongelmat. Ne vaatisivat aikaa ja rahaa, eikä lopputuloksesta voisi olla varma. Komitea katsoi, ettei se voisi käynnistää prosessia ilman valtioneuvoston tai asianomaisen ministerin lupaa. Neuvottelu ja sovittelu muodostivat paremman tien. Komitea pani vireille seitsemän oikeudenkäyntiä, joista viimeinen käynnistyi vasta komitean päätettyä työnsä. Näistä neljä keskeytettiin, sillä oikeudenkäynnin kestäessä saatiin aikaan sopuratkaisu. Kolme tapausta, jotka komitea hävisi, vietiin korkeimpaan oikeuteen asti.

Oleniuksen komitean tärkeä tehtävä oli sille jääneen ja takaisin perittävän omaisuuden myynti, muuttaminen rahaksi. Myynti ei ollut uusi tehtävä, vaan perintöä Katajarinteen kaudelta, jolloin lukumääräisesti suurin osa myynneistä oli jo ennätetty tehdä. Vielä myymättä ollut omaisuus koostui kiinteistöistä sekä vähäisestä määrästä arvopapereita ynnä sekalaisesta esineistöstä. Selvittelypesään jääneistä varoista oli tarkoitus tehdä puolustuslaitokseen sidoksissa oli valtakunnallinen säätiö, Suomen Itsenäisyyden Säätiö. Mahtavasta nimestä jouduttiin luopumaan ulkopoliittisista syistä, ja säätiö toteutui lopulta Maanpuolustuksen kannatussäätiönä.

Korkeimman oikeuden päätös hiersi pahasti työvaliokunnan kengässä. Sen mielestä ainakin kaikki 4.11.1944 jälkeen tehdyt luovutukset pitäisi todeta kelvottomiksi ja periä takaisin. Näin tavoiteltuun säätiöön saataisiin enemmän rahaa. Työvaliokunta joutui taipumaan, sillä edes komitean kaikki jäsenet eivät olleet tällä kannalla, eikä moinen tulkinta olisi kelvannut valtioneuvostollekaan.

Kovin pähkinä komitean tiellä oli Suomen Punainen Risti, jolle Malmberg oli lahjoittanut muun muassa Tuusulassa sijainneen päällystökoulun kiinteistön ja Laivanvarustajankadulla sijainneen yliesikunnan esikuntarakennuksen. Tuusula oli hankittu ja rakennettu kokonaan valtion budjettivaroilla, joita oli kolmanneksen verran käytetty myös esikuntarakennuksen pystyttämisessä. Malmberg oli mennyt lahjoittamaan kiinteistöt, joita oli vaikea pitää suojeluskuntien yksityisomaisuutena. SPR kieltäytyi luopumasta niistä. Se oli valmis vuokraamaan ne puolustuslaitokselle, joka tarvitsi niitä. Neuvotteluissa alkoi tapahtua edistystä vasta SPR:n puheenjohtajan, marsalkka Mannerheimin kuoleman jälkeen. Hän oli pysytellyt syrjässä Sveitsissä

kiistan ajan. Uudeksi puheenjohtajaksi kutsuttiin kenraalimajuri A. E. Martola, joka sai keskushallituksen hieman joustamaan. Sille tehtiin selväksi, että valtio tulisi käynnistämään oikeusprosessin, joka koskisi kaikkia Malmbergin tekemiä lahjoituksia, ja esittäisi väitteen, ettei lahjoituspäätös 29.9.1944 ollut syntynyt laillisella tavalla. Sopus saavutettiin kesällä 1952. Valtio sai haluamansa ja SPR:n suhteet valtiovaltaan pelastuivat sekä sitä hyvitetiin jonkin verran.

Toinen kova vääntö syntyi Helsingin suojeluskuntatalon, Suomen suurimman suojeluskuntatalon kohtalosta. Osuuskunta Urlus oli ostanut kiinteistön sitä rasittavia lainoja vastaan. Kauppa oli selvästi alihintainen. Arvorakennus oli päätymässä 31 miehen yksityisomaisuudeksi. Myöskään osuuskunnan tarkoitus ei ollut hyväksyttävä. Komitea vaati kaupan purkamista ja taloa tulevalle suursäätiölle. Se olisi moninkertaistanut säätiön varallisuuden. Osuuskunta ei hyväksynyt vaatimusta. Se oli valmis muuttamaan itsenäiseksi säätiöksi, jolla olisi hyväksyttävä tarkoitus. Neuvotteluissa Oiva Oleniuksen johdolla päästiin kumpaakin osapuolta tyydyttävään tulokseen. Urlus-Säätiöön tulisi kuulumaan myös kaksi puolustusministeriön nimeämää jäsentä. Viimeistään näiden neuvottelujen aikana työvaliokunnalle kävi selväksi, ettei sen kovalle linjalle löytyisi poliittista tukea. Se merkitsi tinkimistä suursäätiölle asetetuista tavoitteista. Suuria kohteita ei onnistuttaisi siirtämään säätiön hallintaan, vaan oli tyydyttävä pienempiin summiin, joita komitea keräsi myymällä hallussaan olevaa omaisuutta ja perimällä valtion saatavia.

Viimeinen vääntö käynnistyi kesällä 1949. Tavoitteena oli saada Oulun suojeluskuntatalo, jonka suojeluskuntapiiri oli lahjoittanut Oulun läänin Talousseuralle, komitean haltuun ja sitä kautta puolustuslaitokselle. Sotilaspiiri toimi rakennuksessa vuokralaisena. Julkilausumattomana tavoitteena oli saada talo valtiolle ja päästä eroon vuokrakustannuksista. Muodollisena perusteena oli lahjoituksen tekeminen 4.11.1944 jälkeen. Peruste oli surkea, sillä komitea ja valtioneuvosto olivat hyväksyneet lukuisia 6.–7.11.1944 tehtyjä luovutuksia ja Talousseura saattoi vedota myös korkeimman oikeuden päätökseen. Koska Kalle Lehmuksen käymät neuvottelut eivät johtaneet mihinkään, puolustusministeriö vei kiistan oikeuteen kesäkuussa 1953, puolisen vuotta Oleniuksen komitean lopettamiseen jälkeen. Asiaa vatvottiin Oulun raastuvanoikeudessa 11 kertaa ennen kuin Talousseuralle voitollinen päätös saatiin aikaan toukokuussa 1955. Puolustusministeriö valitti Vaasan hovioikeuteen, joka piti Oulun päätöksen voimassa. Sen jälkeen vuorossa oli korkein oikeus, joka marraskuussa 1958 antoi valtiolle tappiollisen päätöksen. Silloin oli kulunut jo 14 vuotta suojeluskuntien lakkauttamisesta ja omaisuuksien luovuttamisesta. Puolustusministeriö sai edelleen maksaa paitsi vuokraa myös vastapuolen kärjäkulut.

Komitea ja Lotta Svärd-yhdistysten selvitysmiehet olivat sopineet keskenään, että perityt varat tulisi yhdistää ja antaa perustetavan Maanpuolustuksen kannatussäätiön pääomaksi. Komitea sai kylmän suihkun, kun sille paljastui maaliskuussa 1952, että sisäministeriössä oli laadittu esitys, että vain noin 15 % annettaisiin suojeluskuntaomaisuudesta muodostettavaan säätiöön. Työvaliokunta lähetti Kustaa Vilkunan pyytämään puoluetoveriltaan, sisäministeri V. J. Sukselaiselta, että päätöstä lykättäisiin. Päätöstä lykättiin ja valmisteltiin uudelleen, mutta ei komitean toivomaan suuntaan. Valtioneuvosto luovutti 25.9.1952 noin 75 miljoonaa markkaa vain viisi päivää aikaisemmin perustetulle ja vielä rekisteröimättömälle Alli Paasikiven säätiölle, jonka ensimmäinen perustajajäsen V. J. Sukselainen oli. Markkaakaan lottaomaisuudesta ei tullut Maanpuolustuksen kannatussäätiölle. Lottajärjestön selvitysmiesten haltuun jäi vielä noin 9 miljoonan markan edestä suojeluskuntien lakkautetuilta tuki- ja kannatusorganisaatioilta saatuja varoja.

. Maanpuolustuksen kannatussäätiön perustaminen eteni hitaammin. Valtioneuvosto teki vasta 12.3.1953 lakkautetun suojeluskuntajärjestön omaisuuden käytöstä komitean laatiman esityksen mukaisen päätöksen. Hallitus päätti asioista vihdoon huhtikuun viimeisenä 1953. Se hyväksyi komitean ehdotukset ja puolustusministeriön niiden mukaisesti jo tekemät ratkaisut. Yksi niistä ehdotuksista koski selvityspesän omaisuutta, jonka arvo oli vuoden 1952 lopussa noin 60 miljoonaa markkaa. Siitä tehtiin Maanpuolustuksen kannatussäätiön peruspääoma. Summa kasvoi lokakuussa noin yhdeksällä miljoonalla markalla kun suojeluskuntien tuki- ja kannatusyhdistysten sekä urheiluseurojen peruutettu omaisuus luovutettiin säätiölle. Vuoden lopulla säätiön varallisuus oli noin 71 miljoonaa markkaa.